



Muhammed
Mustafa
Hilmi

Felsefe tarihi ve felsefe bilimine dair geniş bir yelpazede eser veren Muhammed Hilmi bilhassa tasavvuf konularına ve mutasavvıfların hayatına ilgi duymuş, daha çok bu alanda çalışmalar yapmıştır. Bu mahiyetteki en önemli eseri olan *el-Hayâtü'r-rûhîyye fi'l-İslâm* tasavvuf tarihi üzerine yazılmış ilk Arapça eser olma özelliği taşır. Muhammed Hilmi, İslâm'da ruhî hayatın tohumlarının Hz. Muhammed tarafından peygamberlikten önce atıldığını, onun Hira mağarasındaki inziva zamanlarında kendini nefsin tezkiyesine ulaştırarak bütün aşamalardan geçtiğini, bu durumun peygamberlikle birlikte zirve noktasına vardığını, onun tarafından atılan tohumun kendisinden sonra ashâbı tarafından yeşertildiğini söyler. Ashaptan sonraki devirlerde bu yolun takipçileri sûfî veya mutasavvıf diye anılmıştır. Mutasavvıflar, kavramsal içeriğini peygamber ve ilk müslüman nesillerin belirlediği olguları riyâzet, zühd, keşf vb. kelimelerle terimleştirerek tasavvuf terminolojisini oluşturmuşlardır. Dış etki iddiası doğru olmakla birlikte bu tür etkiler tasavvufun kurucu unsuru değildir; aksine zamanla tasavvufa eklenen yabancı unsurlar İslâmî kökenlere sahip bu öğretinin saflığını bozmuştur. Tasavvufu yalnızca ilmi araştırma konusu yapılacak akademik bir uğraş olarak ele almayıp onu bir hayat felsefesi olarak benimseyen Muhammed Hilmi tasavvufun müslümanların ruh dünyasına katkılarını vurgulamış, çağımızda materyalist felsefenin müslümanların düşünceleri üzerindeki istilâsının önüne geçmenin de ancak tasavvufu ihya ile mümkün olduğunu dile getirmiştir.

Eserleri. Telif: *el-Hayâtü'r-rûhîyye fi'l-İslâm* (Kahire 1365/1945, 1971, 1982; Beyrut 2011); *İbnü'l-Fârîz ve'l-ḥubbü'l-ilâhî* (Kahire 1365/1945, 1960, 1971, 1985, müellifin doktora tezi); *İbnü'l-Fârîz: Sulṭânü'l-ʿaşıḳîn* (Kahire 1963); *el-*

Ḥubbü'l-ilâhî fi't-taşavvufi'l-İslâmî (Kahire 1960); *el-Felsefe ve'l-ʿilm* (Kahire 1936); *et-Temhîd li-dirâseti'l-felsefeti's-Şarḳıyye* (Kahire 1937, 1938, son iki eser müellifin üniversitedeki ders notlarından oluşur). **Neşir:** Hamîdüddin el-Kirmânî, *Râḥatü'l-ʿaḳl* (Kahire 1953, M. Kâmil Hüseyin ile birlikte); Ali b. Fazlullah el-Cilânî, *Tevfîku't-taḥbîḳ fi işbâti enne's-şeyḥa'r-re'îs mine'l-İmâmiyye'l-İsnâ ʿaşeriyye* (Kahire 1373/1954); Kādî Abdülcebbar, *el-Muḡnî* (IV. cilt, Kahire 1963, Ebü'l-Vefâ et-Teftâzânî ile birlikte).

Muhammed Hilmi gazete ve dergilerde çok sayıda makale yazmış olup bazıları şunlardır: “Ḥakîmü'l-işrâḳ ve ḥayâtühür-rûhîyye” (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XII/2 [Kahire 1950]); “el-Ḥaşâ'işü'n-nefsiyye li'r-riyâzât ve'l-ezvâḳi's-şûfiyye” (*Mecelletü 'ilmi'n-nefs*, Şubat 1371/1951); “Âşârü's-Sühreverdî el-Maḳtûl: Taşnîfâtühâ ve ḥaşâ'işühe't-taşavvufiyye ve'l-felsefiyye” (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XIII/1 [Kahire 1951], s. 145-177); “el-Ḥaşâ'işü'l-aḥlâḳıyye li'r-riyâzât ve'l-ezvâḳi's-şûfiyye” (*Mecelletü Ma'hedî'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, VI [Kahire 1958], s. 193-224); “Künûz fi rumûz” (*el-Kitâbü't-Tezkârî: Muḥyiddin b. ʿArabî fi'z-zikre'l-mi'eviyyeti's-şâmine li-milâdih*, nşr. İbrâhim Beyyûmî Medkûr, Kahire 1389/1969, s. 37-66).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Mustafa Hilmi, *el-Ḥubbü'l-ilâhî fi't-taşavvufi'l-İslâmî*, Kahire 1960, tür.yer.; a.mlf., *İbnü'l-Fârîz ve'l-ḥubbü'l-ilâhî*, Kahire 1960, tür.yer.; a.mlf., *el-Hayâtü'r-rûhîyye fi'l-İslâm*, Beyrut 2013, tür.yer.; Ali Sâmi en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1977, s. 23-24; *el-Felsefe fi'l-vaṭanı'l-ʿArabî fi mi'eti ʿam*, Beyrut 2002, s. 29; Mustafa Abdürrâzık, *Temhîd li-târîhi'l-felsefeti'l-İslâmiyye*, Kahire 1432-33/2011-2012, Muhammed Hilmi Abdülvehhâb'ın takdimi, s. 29-31; Ebü'l-Vefâ et-Teftâzânî, “Muhammed Muştafâ Hilmi ve Dirâsâti't-taşavvufi'l-İslâmî”, *el-Fikrî'l-mu'âşır*, sy. 52, Kahire 1969, s. 16-23; Muhammed Hilmi Abdülvehhâb, “Muhammed Muştafâ Hilmi ve cühüdühü'l-ʿilmiyye”, *eş-Şarḳu'l-evsaṭ*, sy. 12292, Riyad 24.07.2012; Mustafa en-Neşşâr, “Hilmi, Muhammed Muştafâ”, *Mv.AC*, VII, 140-147.



HATİCE BOYNUKALIN ŞENKARDEŞLER

MUHAMMED b. SÂLİH el-USEYMİN

(bk. USEYMİN, Muhammed b. Sâlih).

MUHAMMED TÂHİR el-KÜRDÎ

(bk. KÜRDÎ, Muhammed Tâhir).

MUHAMMED YÛSUF MÛSÂ

(محمد يوسف موسى)

(1899-1963)

Mısırlı İslâm hukukçusu,
felsefeci.

Şarḳıye vilâyetindeki Zekâzîk şehrinde doğdu. Doğduğu yıl vefat eden babası bir süre Ezher'de tahsil gördükten sonra ziraatla uğraşmıştı. Anne tarafından dedesi Hüseyin Vâlî el-Kebîr Ezher'de hocalık, dayısı Hüseyin el-Vâlî Ezher Yüksek Meclisi'nde genel sekreterlik yapmış, diğer dayıları Hâmid ile İbrâhim el-Vâlî Ezher'de ve Dârülulûm'da okuduktan sonra ilki tıp tahsili yaparak tanınmış bir doktor olmuş, ikincisi Dârülulûm'da müderrislik ve Maarif Bakanlığı'nda müfettişlik görevlerinde bulunmuştur. Muhammed Yûsuf'un çiftçi olmasını isteyen amcasına rağmen annesi öğrenim görmesi için onu köyün küttâbına yazdırıp hıfzını tamamlattı ve 1912'de Ezher'e gönderdi. Ezher'den âlimiye diplomasıyla mezun olunca (1925) Zekâzîk'teki Ezher'e bağlı el-Ma'hedü'd-dînîye müderris tayin edildi. Burada üç yıl çalıştıysa da gözlerindeki rahatsızlık yüzünden görevinden ayrılmak zorunda kaldı; bu arada Fransızca öğrendi ve hukuk tahsil etti. Bir süre avukatlık yaptıktan sonra 1936'da tekrar Ezher'in dinî enstitülerinde hocalığa döndü. 1937'de Külliyyetü usûli'd-dîn'de felsefe ve ahlâk dersleri okutmaya başladı, kendine özgü açılımcı ve eleştirel bir metot izledi. Çeşitli dergi ve gazetelerde Ezher'de eğitim reformu yapılmasını teklif eden yazılar kaleme aldı. 1938'de Ezher tarafından Paris Üniversitesi'nde doktora için Fransa'ya gönderildi. Louis Massignon'un yönetiminde çalışmaya başladı, ancak II. Dünya Savaşı afeesindeki şartlar yüzünden ülkesine dönmek zorunda kaldı. I. Fuâd Üniversitesi (daha sonra Kahire Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'nde hoca olan Mustafa Abdürrâzık'ın yanında çalışmasını sürdürdü. II. Dünya Savaşı'nın ardından bu defa Ezher'den bursuz olarak izin alıp tekrar Paris'e gitti ve üç yıllık bir çalışmadan sonra Sorbonne Üniversitesi'nde *L'attitude d'Ibn Rochd à l'égard de la philosophie et de la religion* adlı tezle Ezher'den gelip burada devlet doktorası pâyesini alan ikinci kişi oldu (1948). Ondandır bir yıl önce Ezher'den Muhammed Abdullah Dirâz Sorbonne'dan doktora pâyesi elde etmişti. Muhammed Yûsuf'un ikinci tezi de *La perspective philosophique du Coran* adını taşır. Paris'te talebeliği sırasında L. Massignon'un

teklifi üzerine Kahire'deki Mısır Dil Kurumu'nun bilimsel sözlüklerle ilgili komisyonlarından metafizik (daha sonra felsefe) komisyonuna üye seçildi, dönüşünden sonra da hayatı boyunca bu komisyonda görev yaptı. Doktorasının ardından iki ay kadar İspanya ve Kuzey Afrika İslâm ülkelerinde ilmî araştırmalarda bulundu, nâdir yazmalar üzerinde çalışmalar yaptı. Daha sonra Ezher'de Külliyyetü usûlî'd-dîn'deki görevine döndü. Ezher'in geliştirilmesi, özellikle orta öğretim alanında Ezher'le diğer eğitim kurumlarında ortak bir programın uygulanması konusunda Ezher şeyhleriyle arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. *el-Ehrâm* gazetesinde Ezher'in öğretim siyasetine dair kaleme aldığı yazıdan dolayı ihtilâf daha da derinleşti. Bunun üzerine Ezher'deki görevinden ayrılarak I. Fuâd Ünivesitesi Hukuk Fakültesi İslâm Hukuku Bölümü'nde yardımcı profesör olarak çalışmaya başladı. 1954'te Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde felsefe ihtisası yaptı. 1955'te profesör olarak Aynişems Üniversitesi Hukuk Fakültesi Şeriat Bölümü başkanlığına tayin edildi ve 1959'da emekliye ayrılincaya kadar bu görevde kaldı. Kendisinden ders alanlar arasında Muhammed el-Gazzâlî, Ali Mustafa el-Misrâtî, Muavvaz Avaz İbrâhim, Mennâ Halîl el-Kattân, Fazl Hasan Abbas, Abdullah b. Mahfûz el-Haddâd gibi âlimler sayılır. Yûsuf el-Kardâvî, Külliyyetü usûlî'd-dîn'e girmeden önce onun buradan ayrılıp I. Fuâd Üniversitesi'ne geçtiğini, ancak daha sonra kendisiyle kurduğu sıkı ilişki sayesinde ondan faydalandığını belirtir (*İbnü'l-karye*, I, 413).

Emekliliğinin ardından bir süre Sudan'da Hartum Üniversitesi'nde görev yapan Muhammed Yûsuf öğretim ve yönetim alanlarında bazı değişiklikler gerçekleştirdi. 1960'ta Evkaf Bakanlığı'nda davet ve kültür müsteşarlığına getirildi, *Minberü'l-İslâm* dergisini çıkardı, çağdaş bir tefsir, fıkıh ve hadis alanlarında eserler hazırlamak üzere komisyonlar oluşturdu. Kur'an'ın bantlara okunması ve zekât kurumunun teşkili onun teşebbüsleri sonucunda gerçekleşti. Ancak sağlık sorunları yüzünden görevinden ayrılıp sadece bazı komisyonlara ve kongrelere katılmakla, eser telifi, radyo konuşmaları hazırlama gibi çalışmalarla yetindi. Yoğun faaliyetleri evlenip bir aile kurmasına imkân vermedi. Çağın ihtiyaçlarına uygun sahil bir İslâm anlayışının yerleşmesi, İslâm ümmetinin problemlerine çözüm aranması, dinî eğitim sisteminin yeniden ele alınması, fıkıh, felsefî ve ahlâkî düşünce alanlarında tecdid

gibi konularda çaba harcadı. Bu maksatla evini cuma günleri serbest olarak, diğer günlerde randevu almak suretiyle düşünce arkadaşları ve talebelerine açıp bir fikir kulübü haline getirdi. Son dönemlerinde şeker hastalığına yakalandı, 8 Ağustos 1963 tarihinde vefat etti ve Zekâzîk'e 7 km. mesafedeki Mîf Ebû Ali köyünde defnedildi. Ali Abdülâl Rebî' İsmâil, *el-Üstâz ed-duktûr Muḥammed Yûsuf Mûsâ: Ḥayâtühû ve ârâ'ühû ve difâ'uhû 'ani'l-İslâm* (yüksek lisans tezi, 1991, Câmîatü'l-Ezher külliyyetü'd-da'veti'l-İslâmiyye) ve talebesi Muhammed ed-Desûkî *Muḥammed Yûsuf Mûsâ: el-Faḫîhü'l-feylesûf ve'l-muşliḥü'l-müceddid* (Dimaşk 1424/2003) adıyla birer eser kaleme almışlardır.

Muhammed Yûsuf Mûsâ tarih boyunca felsefenin temel konusunu teşkil eden Allah, âlem ve insana dair verdiği temel bilgilerle Kur'an'ın müslümanları en geniş anlamıyla felsefî düşünceye yönelttiğini (*el-Ḳur'ân ve'l-Felsefe*, s. 12-13, 30-31, 64, 175), Kur'an beyanlarının bütün bu konularda nihai cevap olduğunu belirtir (*a.g.e.*, s. 16, 18, 176). Roma hukukunun İslâm hukukuna tesiri konusunda Doğu ve Batı'da ileri sürülen görüşleri geniş biçimde ele alıp İslâm hukukunun diğer hiçbir hukuk sisteminin etkisinde oluşmadığını, fethedilen ülkelerde karşılaşılan farklı toplumların örf ve âdetlerinin müslümanlara etkisinin ise son derece sınırlı kaldığını, her dönemde İslâm'ın temel esasları çerçevesinde çözümler üretildiğini, buna karşılık Batı hukuklarının ve özellikle Fransız hukukunun İslâm hukukundan etkilendiğini söyler (*el-Medḥal*, s. 92-113; *et-Teşri'ü'l-İslâmî*, s. 65-82).

Hukuk fakültelerindeki hukuka giriş ve hukuk tarihi ders kitapları formatında İslâm hukukuna giriş ve İslâm hukuk tarihine dair eserler kaleme alarak bu alanda öncü rol üstlenen Muhammed Yûsuf Mûsâ, İslâm hukuk tarihini doğuş, gençlik, olgunluk / tedvin ve yaşlılık / taklit şeklinde dört aşamada ele almıştır (*el-Medḥal*, s. 22 vd.; *el-Emvâl*, s. 19-63; *et-Teşri'ü'l-İslâmî*, s. 8-21). İslâm hukukunun kaynakları bakımından bütün zaman ve mekânlarda yeni şartlara uyum sağlayacak ve yeni problemlere cevap verecek bir kapasiteye sahip bulunduğunu, müslüman toplumların Batı'ya bağımlı olmadan kendi özgün hukuklarını meydana getirebileceklerini ifade etmiştir. Bütün İslâm ülkelerinin yasamada fikhî ilk kaynak olarak almaları gerektiğini, ancak bunun, insanlığın ortak hukuk düşüncesinin ve değerlerinin bir

parçası olarak diğer toplumlardan ve Batı hukuk kurallarından faydalanmaya engel teşkil etmediğini, hatta bazan bunun gerekli olacağını belirtir. İslâm hukukunun artık geleneksel kalıplar içinde değil çağdaş bilimsel yöntemlerle öğretilmesi, sahâbe ve tâbiîn devrindeki etkin fikhî faaliyet ve anlayışının örnek alınarak icthad müessesesinin geliştirilmesi, övülen ittibâ ile yerilen taklidin birbirinden ayırt edilmesi, bütün mezheplerin birikiminden faydalanılması, İslâm hukuku alanındaki araştırmalar için İslâm teşri' akademisi gibi bir kurumun teşkili, önerdiği ve savunduğu görüşler arasındadır (*el-Medḥal*, s. 82-87, 229-240; *et-Teşri'ü'l-İslâmî*, s. 60-63, 83-97).

Eserleri. Telif. Fıkıh. 1. *el-Emvâl ve nazariyyetü'l-âkd fi'l-fıkhî'l-İslâmî: Ma'â medḥal li-dirâseti'l-fıkh ve felsefetihi* (Kahire 1372/1952, 1987, 1998). Başta hukuk fakültesi talebeleri olmak üzere İslâm hukukuna dair bilgi edinmek isteyenler için başvuru kitabı olarak hazırlanan eserde zaman zaman Mısır kanunlarıyla da karşılaştırmalar yapılmıştır. **2. *Muḥâḍarât fi târihi'l-fıkhî'l-İslâmî*** (I-III, Kahire 1373-1375/1954-1956, 1410). Sahâbe ve tâbiîn fikhî, mezheplerin teşekkül devri, Ebû Hanîfe ve mezhebi şeklinde üç bölüme ayrılan eser *Târîḥu'l-fıkhî'l-İslâmî: Da've kavîyye li-tecdidihî bî'r-rücû' li-meşâdirihî'l-ülâ* adıyla da yayımlanmıştır (I-III, Kahire 1378/1958, 1964, 1966; Küveyt 1405/1985). Eseri Ahmed Meylânî *Fıkh-ı İslâm Tarihi* (İstanbul 1973), bir bölümünü de (s. 202-225) Abdülkadir Şener "Leys b. Sa'd ile İmam Mâlik Arasındaki İhtilâf ve Yazışma" (*A'İFD*, XVI, 1968, s. 131-154) adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. **3. *el-Medḥal li-dirâseti'l-fıkhî'l-İslâmî*** (Kahire 1374/1954, 1380/1961, 2009). **4. *el-İslâm ve ḥâceti'l-insânîyye ileyhi*** (Kahire 1959, 1380/1961, 1416/1995; Küveyt 1398/1978; İng. trc. *Islam and Humanity's Need of it*, Mısır Vakıflar Bakanlığı, el-Meclisü'l-a'lâ li's-şûni'l-İslâmîyye Yayınları, gözden geçiren: Osman Emin, Kahire 1959, 1961, 1414/1993; Alm. trc. Elisabeth Khorshed, *Islam und dessen Notwendigkeit für die Menschheit*, Kalyoub 1960; Kairo 1427/2006).

Müellifin bu alandaki diğer eserleri de şunlardır: *Dürûs fi'l-fıkhî'l-Kitâb ve's-sünne: el-Büyû' menhecühû ve taḥbîkuhû* (Kahire 1953), *Fıkhü'l-Kitâb ve's-sünne: el-Büyû' ve'l-mu'âmelâtü'l-mâliyyetü'l-mu'âşıra* (Kahire 1954), *Aḥkâmü'l-aḥvâlî's-şahşîyye fi'l-fıkhî'l-İslâmî* (Kahire 1376/1956, 1378/1958), *Ebû*

Hanîfe 'aşruhû ve hayâtühû ve mezhebühû ve ittîcâhâtühû'l-fîkhiyyetü'l-insânîyye (Kahire 1377/1957), *Ebü Hanîfe ve'l-kiyemü'l-insânîyye fî mezhebih* (Kahire 1957), *el-Fıkhü'l-İslâmî: Medhal li-dirâsetihî-nizâmü'l-mu'âmelâti fih* (Kahire 1377/1958), *el-İslâm ve müşkilâtüne'l-hâzıra* (Kahire 1958), *en-Neseb ve'âsârühâ* (Kahire 1377/1958), *et-Terike ve'l-mîrâs fî'l-İslâm ma'â medhal fî'l-mîrâs 'inde'l-'Arab ve'l-Yehûd ve'r-Rûmân* (Kahire 1960, 1967), *et-Teşri'ü'l-İslâmî ve eşerühû fî'l-fıkhî'l-Ğarbî* (Kahire 1960, 1986; Beyrut 1412/1991), *İbn Teymiyye* (Kahire 1381/1962, 1408/1988), *Nizâmü'l-hüküm fî'l-İslâm* (Kahire 1383/1963, 1408/1988; Hukuk Fakültesi'nde yüksek lisans öğrencileri için hazırlanan ders notlarından oluşturulmuştur), *el-İslâm ve'l-hayât* (Kahire 1991, 2. bs.; çeşitli dergilerde çıkan yazılarından meydana gelmektedir).

Felsefe ve Ahlak: *Mebâhiş fî felsefeti'l-ahlâk* (Kahire 1362/1943), *Târîhu'l-ahlâk* (Kahire 1362/1943, 1373/1953), *Felsefeti'l-ahlâk fî'l-İslâm ve şîlâtühâ bi'l-felsefeti'l-İğrikiyye* (Kahire 1364/1945), *İbn Rüşd el-feylesûf* (Kahire 1945, 1949), *en-Nâhiyyetü'l-ictimâ'iyye ve's-siyâsiyye fî felsefeti İbn Sînâ* (Kahire 1952), *el-Ğur'ân ve'l-felsefe* (Kahire 1378/1958, 1982, 1433/2010, 2012; aynı zamanda doktora tezinin ilk kısmı olan ikinci tezi *La perspective philosophique du Coran*'ın Arapça tercümesidir), *Beyne'd-dîn ve'l-felsefe fî re'yi İbn Rüşd ve felâsifeti'l-'aşri'l-vasîf* (Kahire 1378/1959; Beyrut 1408/1988; *L'attitude d'Ibn Rochd à l'égard de la philosophie et de la religion* adlı asıl doktora tezinin Arapça tercümesidir), *el-'Akıde ve haşarü'l-inhîrâf* (Kahire 1963), *el-Ahlâk fî'l-İslâm* (Beyrut 1412/1991, 2. bs.).

Tercüme. 1. *el-Medhal li-dirâseti'l-felsefeti'l-İslâmîyye* (Léon Gauthier'in *Introduction à l'étude de la philosophie musulmane* adlı eserinden, Kahire 1364/1945). 2. *el-'Akıde ve'ş-şer'î'a fî'l-İslâm* (Abdülazîz Abdülhak ve Ali Hasan Abdülkâdir ile birlikte; I. Goldziher'in *Vorlesungen über den Islam* adlı eserinden, Kahire 1946, 1959). Ali Hasan Abdülkâdir, Almanca aslından, M. Yûsuf Mûsâ da Fransızca tercümesinden (*Le dogme et la loi de l'Islam*) eserin belirli bölümlerini tercümeyle başlamışlar ve hemen yarısına tekabül eden ilk üç bölüm tamamlandı. Ali Hasan Abdülkâdir'in Londra'da İslâm Kültür Merkezi'nin başına geçmesi üzerine tercümeyle tek başına M. Yûsuf Mûsâ üst-

lenmiş, bu arada Abdülazîz Abdülhak'ın çeviriyi tek başına tamamladığı öğrenilince her biri diğerinin tercümesini gözden geçirerek eser üç mütercim adıyla yayımlanmıştır. Goldziher'in hatalarını tasahih ve tenkit işini de büyük ölçüde Muhammed Ali en-Neccâr'dan faydalanarak M. Yûsuf Mûsâ yapmıştır. 3. *el-Felsefe fî'ş-şarık* (Paul Masson-Oursel'in *La philosophie en orient* adlı eserinden, Kahire 1947). 4. *el-Ârâ'ü'd-dîniyye ve'l-felsefiyye li-Filûn el-İskenderî* (Abdülhalîm en-Neccâr ile birlikte; Émile Bréhier'in *Les idées philosophiques et religieuses de Philon d'Alexandrie* adlı eserinden, Kahire 1954). 5. *el-'İlm 'inde'l-'Arab ve eşerühû fî taşvîri'l-'ilmî'l-'âlemî* (Abdülhalîm en-Neccâr ile birlikte; Aldo Miele'nin *La science arabe et son rôle dans l'évolution scientifique mondiale* adlı eserinden, Kahire 1381/1962). M. Yûsuf Mûsâ ayrıca İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin *el-İrşâd ilâ kavâmi'l-edille fî'l-uşûl* (Ali Abdülmün'im Abdülhamîd ile birlikte, Kahire 1369/1950) ve İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ': el-İlâhiyyât* (II, Süleyman Dünyâ ve Saîd Zâhid ile birlikte, Kahire 1960) adlı eserlerini yayımlamıştır.

Muhammed Yûsuf'un bazı makaleleri şunlardır: "Avicenne et l'Azhar" (*La revue du Caire [Millénaire d'Avicenne [Abou Ali Ibn Sina]: numéro d'hommage]*, XXVII/141, Juin 1951, s. 140-165); "Fî'l-Mustalahâtî'l-İslâmîyye" (*MMLA*, XI, Kahire 1959, s. 209-218); "er-Risâle li'l-İmâm eş-Şâfiî" (*Türâşü'l-insânîyye*, Kahire 1960, I, 405-418); "Târîhu'l-felsefeti'l-hadîşe" (*Yûsuf Kerem: Müfekkiran 'Arabîyyen ve mü'errihan li'l-felsefe: Buşûs 'anhû ve dirâsât mühdât ileyhi*, nşr. Âtîf el-İrâki, Kahire 1988, s. 509-516; *Mecelletü'l-Kitâb*, VIII/7, 1949'dan alınan bu yazıda arkadaşı Yûsuf Kerem'in *Târîhu'l-felsefeti'l-hadîşe* adlı eserine bazı eleştiriler yönelmiştir); "Havle tefsîri Mecma'i'l-beyân: mine's-Sübüli'l-'ameliyye li't-takrîb" (*Mes'ele'tü't-takrîb beyne'l-mezâhibi'l-İslâmîyye*, nşr. Abdullah el-Alâyîlî, Kahire 1414/1994, s. 60-66); "Fî Sebîli't-takrîb" (a.e., s. 67-71).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Yûsuf Mûsâ, *el-Medhal li-dirâseti'l-fıkhî'l-İslâmî*, Kahire 1374/1953, tür.yer.; a.mlf., *el-İslâm ve hâcetü'l-insânîyye ileyhi*, Küveyt 1398/1978, s. 287-288; a.mlf., *el-Ğur'ân ve'l-felsefe*, Kahire 1982, tür.yer.; a.mlf., *el-Emvâl ve nazariyyetü'l-'akd fî'l-fıkhî'l-İslâmî: Ma'â Medhal li-dirâseti'l-fıkh ve felsefeti*, Kahire 1987, s. 19-63; a.mlf., *Muḥâdarât fî târîhi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Kahire 1410, s. 72; a.mlf., *et-Teşri'ü'l-İslâmî ve eşerühû fî'l-fıkhî'l-ğarbî*, Beyrut 1413/1991, s. 8-21, 60-63, 65-82, 83-97; I. Gold-

ziher, *el-'Akıde ve'ş-şer'î'a fî'l-İslâm* (trc. M. Yûsuf Mûsâ v.dğr.), Kahire 1946, tercüme edenin girişi, s. h-k; *el-Ezher: Târîhu ve te'âvürüh*, Kahire 1403/1983, s. 159; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *Nizâmü'l-te'min: Haḳikatüh ve'r-re'yü'ş-şer'î fih*, Beyrut 1404/1984, s. 27-28; M. Fethî Ali Şuayr, *Vesâ'ilü'l-'ilâmî'l-maḳbû'a fî da'veti'l-İḥvâni'l-müslimin*, Cidde 1405/1985, s. 263, 352, 354, 374, 389, 399; Cemâl Atıyye – Vehbe ez-Zühaylî, *Tecdidü'l-fıkhî'l-İslâmî*, Dimaşk 1420/2000, s. 79, 99, 106, 210; M. Hashim Kamali, "Applying the Shari'a", *The Many Faces of Islam: Perspectives on a Resurgent Civilisation* (ed. Nissim Rejwan), Gainesville 2000, s. 22-23; D. Avon, *Les frères précheurs en orient: Les dominicains du Caire*, Paris 2005, s. 539-540; Yûsuf el-Kardâvî, *İbnü'l-karye ve'l-küttâb: Melâmiḥ sîre ve mesîre*, Kahire 1427/2006, I, 413; II, 221-223; III, 61; IV, 247; "In Memoriam le docteur Mohammad Youssef Mousa", *MIDEO*, VII (1962-63), s. 430; M. Nebîl Ganâyim, "Muḥammed Yûsuf Mûsâ (1899-1963)", *Meusû'atü'l-'ilâmî'l-fıkhî'l-İslâmî*, Kahire 1425/2004, s. 1020-1023; "el-'Allâmetü'l-fâkihî'l-feylesüf Muḥammed Yûsuf Mûsâ", <http://www.islamsyria.com/cvs.php?action=details&CVID=298> (17.11.2015); "el-Ğur'ân ve'l-felsefe li'd-dukṭür Muḥammed Yûsuf Mûsâ", *Da'vetü'l-ḥaḳ*, sy. 41-42 (<http://habous.gov.ma/daouat-alhaq/item/972> [17.11.2015]); Nâdiye Sa'd Muavvaz, "et-Teşri'ü'l-İslâmî ve eşerühû fî'l-fıkhî'l-ğarbî li'd-dukṭür Muḥammed Yûsuf Mûsâ", <http://www.alarabnews.com/show.asp?NewID=20551&PageID=5&PartID=1&TypeID=1> (17.11.2015).

AHMET ÖZEL

MUHAMMED YÛSUF NECM

(محمد يوسف نجم)

(1925-2009)

Arap dili ve edebiyatı âlimi,
yazar.

Filistin'in kuzeyinde Mecdel şehrinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada gördü. Kudüs Arap Dili Fakültesi'nde başladığı yüksek öğrenimini Beyrut Amerikan Üniversitesi Arap Dili Bölümü'nde tamamladı (1946). 1948'de aynı üniversitede Arap dili ve edebiyatı alanında yüksek lisans derslerine devam etti. Bir süre International College ve Amerikan Üniversitesi'nde Arap dili dersleri verdi. Ardından Mısır'a giderek Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi (1951). Burada ikinci yüksek lisansını yaptı. Daha sonra, konusunda ilk akademik çalışma kabul edilen modern Arap edebiyatında tiyatro üzerine yaptığı tezle doktorasını verdi (1954). Ardından Beyrut'a döndü ve Amerikan Üniversitesi'nin edebiyat kısmına hoca tayin edildi. 1959'da doçent, 1964'te profesör oldu. Küveyt (1969) ve Harvard (1972) üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak görev yaptı. Öğretim üyeliğinden 1990 yılında emekliye ayrıldı.